

onderzoek

democratie leren door filosoferen

mindmap meningen, basisschool de Zevensprong, Boskoop

rapportage tweede fase, voorjaar 2008

rob bartels

kenniskring geïntegreerd pedagogisch handelen

hogeschool INHolland, Haarlem

17 juli 2007

© kenniskring geïntegreerd pedagogisch handelen haarlem

© rob bartels boskoop

gsm 06 44 33 66 75

e-mail robbartels@xs4all.nl

website www.xs4all.nl/~rob1sept

Inhoudsopgave

Verantwoording	5
opzet van het onderzoek	5
opzet van deze rapportage	6
Samenvatting	8
het programma	8
het onderzoek	8
de deelnemers	9
de resultaten	9
A. De deelnemers	12
Deelnemende leraren	12
Deelnemende kinderen	14
Notitie over deelname	15
B. De praktijk van het filosoferen	16
Overzicht	16
de leraren	16
de kinderen	18
Gelijkwaardigheid	20
de leraren	20
de kinderen	22
notitie	23
Dialogoog	24
de leraren	24
de kinderen	30
notitie	32
Verschil van mening	33
de leraren	33
de kinderen	35
notitie	36
C. Evaluatie van het programma	37
Overzicht	37

evaluatie	37
Groep 1/2:.....	39
Groep 3/4:.....	43
Groep 5/6:.....	47
Groep 7/8:.....	51
Bijlage: notities van de schoolbezoeken	55
Het Landje in Rotterdam	55
De Statenschool in Dordrecht.....	56
De Zevensprong in Boskoop	59
De Speel en Werkhoeve in Bodegraven	60

Verantwoording

In maart 2007 is het programma en het onderzoek Democratie leren door filosoferen in zo'n veertig groepen in het basisonderwijs van start gegaan. Programma en onderzoek lopen tot de zomer van 2008. In deze looptijd onderscheiden we drie fasen, de eerste van maart 2007 t/m juli 2007, de tweede van augustus 2007 t/m januari 2008, en de derde vanaf februari 2008.

Het programma omvat delen voor groep 1/2, voor groep 3/4, voor groep 5/6 en voor groep 7/8. In elke fase krijgen de deelnemende leraren vijf van de vijftien thema's waaruit het programma voor elk van de clusters 1/2, 3/4, enz. bestaat. Dit moet een basisschoolleraar in staat stellen minstens elke veertien dagen met zijn kinderen te filosoferen.

Tot het project hoort ook een theoretische onderbouwing: de basis. Dit stuk, dat in oktober gereed is gekomen beschrijft de concepten, democratie, democratisch burgerschap, burgerschapsvorming in de school en filosoferen met kinderen in hun onderlinge samenhang.

opzet van het onderzoek

We onderzoeken welke bijdrage filosoferen met kinderen levert aan democratische burgerschapsvorming. De veronderstelling is dat kinderen door te filosoferen deelnemen aan een democratische praktijk, alle deelnemers in het gesprek zijn gelijkwaardig, hebben een gelijke kans invloed op het proces uit te oefenen; in het gesprek gaat het om meningsvorming, vrije meningsuiting, en –uitwisseling. Filosoferen vindt plaats in dialoog.

In de eerste fase van het onderzoek wilden we weten hoe kinderen handelen tijdens het filosoferen, in het licht van de democratische aspecten van het filosoferen. Hebben ze inderdaad invloed op het proces? Kunnen ze hun mening vrij uiten en doen ze dat ook? De items van de eerste vragenlijst waren ontleend aan de kinderfilosofische literatuur¹.

In deze tweede fase hebben we vooral gefocust op de thema's gelijkwaardigheid, dialoog, en verschil van mening. We hebben zelf indicatoren geformuleerd, waarmee we dialoog e.d. zouden kunnen waarnemen. Dit betekent dat de vragenlijst zelf een experimenteel karakter heeft.

In deze fase van het onderzoek hebben we drie middelen ingezet om zicht te krijgen op de praktijk van het filosoferen:

- **een enquêteformulier voor de leraren.** De enquête bestaat uit drie delen. In het eerste deel trachten we zicht te krijgen op de deelnemende leraren: welke groep leiden ze? Hebben ze ervaring met filosoferen met kinderen? Wat is hun motivatie om met kinderen te filosoferen? In het tweede deel stellen we vragen over het handelen van de kinderen tijdens het filosoferen. Het derde deel is een evaluatie van het programma. De enquête is begin februari aan alle deelnemende leraren verstuurd. Daarvan hebben er

¹ De gehanteerde items zijn ontleend aan 'Kinderen leren filosoferen' van Rob Bartels. De daar gebruikte items zijn een bewerking van de 'lijst van Curtis', de observatielijst van Berrie Heesen in 'Kinderen filosoferen' en die van Richard Anthonie in Socrates op de Speelplaats.

zestien de vragenlijst op tijd voor verwerking ingevuld teruggezonden. Dit is een lage respons, ook in vergelijking met de vorige fase, toen we de antwoorden kregen van vierentwintig leraren.

De kwantitatieve gegevens van de enquête zijn ingevoerd in een SPSS databestand. Hierop zijn de relevante bewerkingen losgelaten. De SPSS output bestanden heb ik per item afgedrukt in dit document, waarin ik ook de aanvullende opmerkingen en toelichtingen op de formulieren heb opgenomen.

- **een enquêteformulier voor de kinderen van groep 3 t/m 8.** Alle kinderen in de deelnemende groepen 3 t/m 8 hebben een formulier toegestuurd gekregen. Van drie scholen hebben we formulieren ingevuld teruggestuurd gekregen. In totaal hebben we zo de gegevens van 363 kinderen kunnen verwerken. (ter vergelijking: in de eerste fase deden 393 kinderen van vier scholen mee.)

De kwantitatieve gegevens van de enquête zijn ingevoerd in een SPSS databestand. Hierop zijn de relevante bewerkingen losgelaten. De SPSS output bestanden heb ik per item afgedrukt in dit document.

- **groepsbezoeken en interviews.** Met acht leraren, twee uit groep 1/2, twee uit groep 3/4, enz. had ik afspraken gemaakt voor groepsbezoeken en interviews met de leraar en de kinderen. Doel was om de kwantitatieve gegevens uit de enquêtes beter te kunnen duiden. Door verschillende omstandigheden konden de groepsbezoeken niet plaatsvinden nadat ik alle kwantitatieve gegevens verzameld en verwerkt had. Tijdens de meeste bezoeken had ik daarom nog geen zicht op de onderzoeksresultaten van deze fase.

De bezoeken en interviews hebben plaatsgevonden in februari, maart en april 2008 bij:

- een groep 1/2 van de Statenschool in Dordrecht
- een groep 1/2 van de Zevensprong in Boskoop
- een groep 3 van Het Landje in Rotterdam
- een groep 3/4 van de Statenschool in Dordrecht
- een groep 3/4/5 van de Zevensprong in Boskoop
- een groep 5/6 van de Speel en Werkhoeve in Bodegraven
- een groep 7/8 van de Statenschool in Dordrecht

Tijdens de observaties en de interviews heb ik de items op de enquêteformulieren als kijk- en ijkpunten aangehouden, en daarop doorgevraagd. De notities van de observaties en de interviews met de leraren heb ik hier als bijlage bijgevoegd.

opzet van deze rapportage

Na de **samenvatting** waarin ik de uitkomsten in deze fase van het onderzoek zal trachten samen te vatten tegen het licht van de doelen en vooronderstellingen van het onderzoek, vind je de rapportage, opgezet in drie hoofdstukken.

Hoofdstuk A geeft een beeld van **de deelnemers**, de leraren, de kinderen en de scholen waar zij werken en leren.

Hoofdstuk B De praktijk van het filosoferen is het hart van de rapportage. Onder drie thema's zijn de onderzochte items gerangschikt. Steeds geef ik eerst de statistische uitkomsten van de

lerarenenquête weer, daarna die van de daarmee corresponderende items uit de enquête van de kinderen. Elk van de drie thema's sluit ik af met een notitie waarin ik de uitkomsten van de items in beide enquêtes met elkaar vergelijk en deze zo mogelijk verbind met mijn waarnemingen uit de observaties en interviews.

Hoofdstuk C is een **evaluatie van het programma** door de deelnemende leraren. Strikt genomen maakt deze evaluatie geen deel uit van het onderzoek. De gegevens zijn echter wel van belang voor het onderzoek. Door het programma, en als de leraren het programma ook inderdaad hebben uitgevoerd, weten we enigszins wat ze gedaan hebben. We weten wat geleid heeft tot de uitkomsten die in hoofdstuk B gepresenteerd worden. In hoofdstuk C geef ik eerst een algemeen overzicht van de bevindingen van de leraren met het programma. Dit overzicht zal ik integreren in de uitkomsten van het onderzoek. Tot de evaluatie van het programma horen ook evaluaties per thema in het programma. Deze worden in hoofdstuk C per groep 1/2, 3/4, enz. gepresenteerd. Deze evaluaties geef ik sec en zonder commentaar weer. De ontwikkelaars moeten er hun conclusies maar uit trekken voor de verdere ontwikkeling van het programma fasen, voor de uiteindelijke vastlegging, en de verspreiding van het programma.

Samenvatting

In maart 2007 is het programma en het onderzoek Democratie leren door filosoferen van start gegaan. Programma en onderzoek lopen tot de zomer van 2008. Deze rapportage gaat over de tweede fase van het project, van september 2007 t/m januari 2008. Tot het project hoort ook een theoretisch concept over filosoferen en democratie: de basis. Dit stuk is in oktober 2007 afgerond.

het programma

Het programma 'Democratie leren door filosoferen' omvat vier deelprogramma's:

- **Een kind kan meer vragen dan ... voor groep 1/2.** Hierin staat vooral vragen stellen centraal.
- **Alle stemmen tellen voor groep 3/4.** Hierin is de belangrijkste focus de bevordering van de dialoog.
- **Daarom is geen reden voor groep 5/6,** waarin de ontwikkeling van denkvaardigheden centraal staat.
- **De hoofdzaak voor groep 7/8.** Hierin worden enkele voor de democratie relevante thema's uitgewerkt.

In de vorige periode kregen de leraren van elk cluster vijf uitgewerkte thema's. Voor deze fase hebben ze vijf nieuwe thema-uitwerkingen ontvangen.

Het gaat om een 'gewoon' programma filosoferen met kinderen. Behalve in de keuze van enkele thema's in groep 7/8 is er dus geen speciale nadruk op de ontwikkeling van democratische waarden of vaardigheden. De vooronderstelling is dat filosoferen met kinderen een democratische praktijk is en door in die praktijk te handelen, ontwikkelen kinderen deze waarden en vaardigheden.

In het programma wordt speciaal aandacht besteed aan:

- filosofische oriëntaties voor de leraar;
- grote variatie in openingsscenario's;
- de opbouw van het gesprek, die moet vooral verdieping bewerkstelligen;
- afrondende activiteiten.

Het programma moet leraren in staat stellen minstens een keer per twee weken met kinderen te filosoferen. De resultaten van de vorige fase van dit onderzoek geven de aanwijzing dat het er met minder niet meer toe doet.

het onderzoek

Welke bijdrage levert het filosoferen met kinderen aan democratische burgerschapsvorming? De aanname is dat kinderen door te filosoferen kinderen deelnemen aan een democratische praktijk, alle deelnemers in het gesprek zijn gelijkwaardig, hebben een gelijke kans invloed op het proces uit te oefenen; in het gesprek gaat het om meningsvorming, vrije meningsuiting, en –uitwisseling.

Filosoferen vindt plaats in dialoog.

In dit onderzoek willen we te weten hoe kinderen handelen tijdens het filosoferen, in het licht van de democratische aspecten van het filosoferen. In de eerste fase hebben we ingezoomd op aspecten, zoals de inbreng in het gesprek, de betrokkenheid, het argumenteren, en het verschil van mening.

In deze fase hebben we drie thema's gekozen: gelijkwaardigheid, dialoog en verschil van mening. Voor elk van die thema's hebben we enkele indicatoren geformuleerd, die inzicht moeten geven in het handelen van kinderen tijdens het filosoferen. Deze indicatoren zijn omgezet in items voor de enquêtes en aandachtspunten voor observaties en interviews.

In deze fase hebben we drie middelen ingezet:

- een enquête onder de leraren.
- een enquête onder de kinderen van groep 3 t/m 8.
- groepsbezoeken en interviews bij enkele van de leraren en hun groepen

de deelnemers

De deelname onder leraren is niet groot, in totaal deden zestien leraren mee. Ze zijn van drie scholen: de Statenschool in Dordrecht, de Zevensprong in Boskoop en Icarus in Heemstede. De enquêteformulieren van de leraren van Het Landje kreeg ik pas nadat alle gegevens al verwerkt waren. De helft van de deelnemende leraren heeft een groep 3 en/of 4. In de andere clusters is de deelname laag, daarom is voorzichtigheid geboden met het trekken van conclusies, zeker als dat een specifieke jaargroep betreft. Bij een leraar van de Speel en Werkhoeve in Bodegraven, die niet aan de enquête heeft deelgenomen, ben ik op bezoek geweest in zijn groep 6 voor een observatie en een interview. Ook bij leraren van de Statenschool, groep 1/2, groep 3/4, en groep 7/8, en leraren van de Zevensprong, groep 1/2 en groep 3/4/5, heb ik kunnen observeren en de meesten hebben ook een interview gegeven.

De meeste leraren hebben ook de vorige keer aan de het onderzoek meegedaan. Er zijn in vergelijking met de vorige fase van het onderzoek relatief iets meer leraren die minder vaak dan twee keer per week filosoferen met kinderen. Het overgrote deel van de leraren doet dat niet alleen met het programma maar ook over andere onderwerpen. Hiermee sluiten ze vooral aan bij schoolprojecten of de actualiteit (Boekenweek, e.d.). Dit was overigens in de vorige ronde ook zo. Over de deelname van kinderen aan het onderzoek kunnen we zeer tevreden zijn: 363 ingevulde enquêteformulieren. De kinderen zijn allemaal van bovengenoemde drie scholen. Net als in de vorige fase ligt het zwaartepunt van deelname in groep 3/4 (vorige keer 45% van de deelnemers, nu 41%), er doen nu zowel absoluut als relatief iets meer kinderen uit groep 7/8 mee (vorige keer 28%, nu 33%). (Enquêteformulieren van kinderen van Het Landje hebben mij lang na de verwerking van de gegevens bereikt.)

de resultaten

Net als de vorige keer vroegen we de leraren waarom ze meedoen met het programma en het

onderzoek. Filosoferen met kinderen draagt bij aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, en door te filosoferen ontwikkelen kinderen denkvaardigheden. Dat zijn voor de leraren de belangrijkste redenen om mee te doen. Dat kwam ook in de vorige ronde naar voren. De link met burgerschapsvorming wordt door hen niet gelegd. (Hoewel dit ook liggen aan de formulering op het formulier: filosoferen met kinderen is een democratische praktijk.) Opvallend is dat ook het item: bevorderen van de dialoog laag scoort laag, lager nog zelfs dan de vorige keer.

De gemiddelde waardering voor het programma is iets lager dan in de vorige periode: was 4,06, is nu 3,71 (op een 5-puntschaal). Deze lagere score is geheel te wijten aan de lagere score in groep 3/4, daar zit de helft van de deelnemende leraren. Enkele leraren uit groep 3/4 vonden sommige lessen te moeilijk voor de kinderen. De waardering onder de leraren uit de andere clusters 1/2, 5/6 en 7/8 is onverminderd hoog.

De praktijk van het filosoferen

Als we de enkele leraren in het onderzoek volgen dan wordt door de kinderen – vooral in groep 7/8 – selectief geluisterd, dat terwijl ‘de mening van een ieder door de kinderen wel even belangrijk wordt gevonden’, menen de leraren. Een opmerkelijke observatie is die van een leraar in groep 3/4: ‘ze weten heel precies “wie” er ook al weer “wat” heeft gezegd. Dit zou een indicatie kunnen zijn voor de mate waarin kinderen naar iedereen luisteren.

De kinderen vinden dat ze in het gesprek naar iedereen even goed luisteren, en dat doen ze vooral in groep 3/4, een gemiddelde score van 4,26 is zeer hoog. De trend in de lerarenenquête, dat kinderen naarmate ze ouder worden niet meer naar iedereen even goed luisteren, is in de kinderenquête zichtbaar, hoewel niet of nauwelijks significant. De 122 kinderen van groep 7/8 oordelen over hun luistergedrag wel veel positiever dan hun 4 leraren: de gemiddelde score onder de kinderen van groep 7/8 is 3,98, die van hun leraren 2,00.

Voor de kinderen in groep 7/8 vinden de mening van iedereen even belangrijk. De verschillen tussen de gemiddelden in de clusters in de enquête zijn echter niet zo groot dat hieruit trends kunnen worden gedistilleerd. De lage standaarddeviaties laten zien dat deze opvattingen tussen de kinderen onderling niet sterk verschillen.

In de vorige fase was in de kinderenquête het item *‘krijgt iedereen evenveel kans om wat te zeggen’* opgenomen. Dat item scoorde met een gemiddelde van 3,43 lager dan de twee items *‘luister ik naar iedereen even goed’* en *‘vind ik de mening van iedereen even belangrijk’* uit deze enquête (resp. 4,08 en 3,84).

Kinderen luisteren goed naar wat anderen zeggen en ze proberen ook te begrijpen wat die anderen bedoelen. Naarmate kinderen ouder worden zien we de gemiddelde scores wel omlaag gaan, maar deze trend vindt wel plaats op een hoog niveau, van een zeer hoge gemiddelde score van 4,41 (groep 3/4) naar een hoge van 3,98 (groep 7/8) bij *‘luister ik altijd goed naar wat anderen zeggen’*, en van 4,35 (groep 3/4) naar 4,13 (groep 7/8) bij *‘probeer ik altijd te begrijpen wat anderen zeggen’*. De uitkomsten van de twee corresponderende items in de lerarenenquête bevestigen wat we in de kinderenquête zien: relatief hoge scores op deze items en een enigszins neerwaartse trend naarmate kinderen ouder worden.

In de vorige fase was ook het item *‘luister ik altijd goed naar wat anderen zeggen’* opgenomen. Dat

had toen ook een hoge gemiddelde score van 4,01, en die was vrijwel gelijk in alle leeftijdsgroepen.

Als kinderen dan zo goed luisteren naar wat anderen zeggen en elkaar proberen te begrijpen, dan is het opvallend dat de items *'ik wil altijd graag weten hoe anderen over iets denken'* en *'ik stel veel vragen aan andere kinderen'* gemiddeld lager scoren resp. 3,73 en 3,04.

Ook laten deze uitkomsten voor dit onderzoek hoge waarden zien bij de standaarddeviatie. Is er een groep kinderen die het allemaal minder interessant vindt? Als die er is zullen we die waarschijnlijk onder de oudere kinderen moeten vinden. Opnieuw laat groep 3/4 de hoogste gemiddelde score zien. Toch zit daar een relatief hoge standaarddeviatie (1,407). De leraren vinden dat de kinderen veel op elkaar reageren, alleen bij de kleuters is het ietsje minder. De kinderen spreken wel met elkaar via de gespreksleider. Dat vonden de leraren in de vorige fase van het onderzoek en dat vinden ze nu nog steeds.

De kinderen vinden het niet zo leuk als een ander het niet met hun eens is, bleek in de vorige fase. Op een vijfpuntsschaal waren de tegenover elkaar liggende uitspraken: *'vind ik het vervelend als andere kinderen het niet met me eens zijn'* en *'vind ik het leuk als andere kinderen het niet met mij eens zijn.'* De gemiddelde score van 3,06 was de op een na laagste in die ronde van het onderzoek. De leraren vonden dat de kinderen goed omgaan met kritiek en uit de interviews met de kinderen bleek dat zij het meningsverschil op zich (als het jou niet persoonlijk raakt) waarderen.

Verschillen van mening worden gewaardeerd in het filosoferen, dat blijkt ook in deze ronde van het onderzoek. Een gemiddelde score voor dat item van 4,11 is in deze fase van het onderzoek weliswaar relatief niet hoog, maar dat is het natuurlijk wel op vijfpuntsschaal.

En als het je persoonlijk raakt? Nee het is niet erg als iemand het niet met mij eens is. 4,20 is een heel hoge score, de 4,37 van groep 7/8 is extreem hoog. Leuk is het dus niet, als anderen met je van mening verschillen, zoals uit de vorige ronde blijkt, maar erg vinden de kinderen het ook niet.

A. De deelnemers

Deelnemende leraren

		deelname aan programma B	deelname aan enquête
school	Statenschool, Dordrecht	8	5
school	de Zevensprong, Boskoop	8	7
school	Icarus, Heemstede	8	4
school	Groningse Schoolvereniging, Groningen	-	
school	Basisschool Het Landje, Rotterdam	3	
school	Speel en Werkhoeve, Bodegraven	1	
school	Amstelmeerschool, Amsterdam	-	
school	Octant, Assendelft	1	
school	Montessorischool, Oosterhout	1	
school	Piramideschool, Haarlem	-	
school	Mytyschool, Bergen	-	
school	De Kring, Niebert	4	
school	OBS Gen. van den Bosch, Willemsoord	-	
school	Praktijkschool, Almere	-	

groep	1/2	3/4	5/6	7/8
aantal	3	8	1	4

aantal kinderen in de groep	<20	20 – 25	26 – 30	>30
aantal	6	5	2	3

Wat is je ervaring met filosoferen met kinderen voordat je met het programma begon?

14	Hiervoor heb ik al heel vaak, of al enige jaren met kinderen gefilosofeerd.
2	Hiervoor heb ik niet of nog heel weinig gefilosofeerd met kinderen.

Heb je ook na de vorige periode (maart – juli 2007) aan deze enquête meegedaan?

14	Ja, ik heb ook meegedaan aan de enquête in juli 2007.
2	Nee, ik heb toen niet meegedaan aan de enquête.

Hoe vaak heb je in deze periode (vanaf maart) met kinderen gefilosofeerd?

4	minder vaak dan een keer per twee weken
7	gemiddeld een keer per twee weken
5	gemiddeld een keer per week
0	meestal meerdere keren per week

Heb je alleen met het programma gewerkt of heb je daarbuiten ook met kinderen gefilosofeerd?

2	ik heb alleen met het programma gewerkt
14	ik heb ook over andere onderwerpen met de kinderen gefilosofeerd

Als je ook over andere onderwerpen hebt gefilosofeerd, kun je dan hieronder daar iets over schrijven:

Leraren groep 1/2

- Over pesten, ivm pestprotocol.
- Milly en Molly gebruikt met vertelplaten
- Catecheseproject Het geheim
- talenten,
- kunst
- prinsen en prinsessen
- pesten
- ook Milly en Molly boekjes en vertelplaten

Leraren groep 3/4

- Over vriendschap. In het begin van groep 3 was er geen eenheid (3 kleutergroepen)
- Onderwerpen: hoe maak je kennis? Is de groep waar je bij hoort voor "altijd" zo? Verschil tussen familie en vrienden.
- Over angst: Nieuwe dingen leren. Durven zeggen wat je denkt. Fouten durven maken.
- pesten
- gedrag in de klas
- Boekenweek
- Kinderboekenweek
- met kerst over engelen
- uit Klein maar dapper (2x)

Leraren groep 5/6

- Nanda van Bodegraven, Berrie Heesen en lessen uit de map van Lipman (voor groep 3 en 4!)

Leraren groep 7/8

- oude lesideeën van berrie, geheugen, wie ben ik, leren discussiëren
- andere map

Waarom doe je mee met het programma en het onderzoek?

Wil je onderstaande uitspraken nummeren met 4 t/m 1. 4 voor de uitspraak die je het meest van toepassing vindt voor jou, 3 voor de volgende, en 1 voor de minst van toepassing zijnde.

gem.

3,75	Filosoferen met kinderen draagt bij aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen
3,06	Door te filosoferen ontwikkelen kinderen denkvaardigheden
1,25	Filosoferen met kinderen is een democratische praktijk
1,94	Door te filosoferen komen kinderen in dialoog met elkaar

Deelnemende kinderen

naar school

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Staten	100	27,5	27,5	27,5
	Zeven	104	28,7	28,7	56,2
	Icarus	159	43,8	43,8	100,0
	Total	363	100,0	100,0	

naar groep

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	3/4	151	41,6	41,6	41,6
	5/6	90	24,8	24,8	66,4
	7/8	122	33,6	33,6	100,0
	Total	363	100,0	100,0	

school * groep Crosstabulation

Count

		groep			Total
		3/4	5/6	7/8	
school	Staten	62	0	38	100
	Zeven	34	38	32	104
	Icarus	55	52	52	159
Total		151	90	122	363

Notitie over deelname

De deelname onder leraren is buitengewoon klein, veel te klein om aan de uitslagen van de enquête ook maar enige algemene conclusies te kunnen verbinden. Deze lage respons is ondanks twee herinneringen. De lage deelname van de leraren van de Statenschool en Icarus kunnen mogelijk geweten worden aan respectievelijk ziekte van de directeur en afwezigheid van directie. Voor vervolgonderzoek trek ik hieruit de conclusie dat ik veel scherper dan nu in beeld moet zien te krijgen welke leraren er precies op een school werken, en van wie een enquêteformulier te verwachten zou kunnen zijn.

De meeste leraren hebben ook de vorige keer aan de het onderzoek meegedaan. Er zijn in vergelijking met de vorige fase van het onderzoek relatief iets meer leraren die minder vaak dan twee keer per week filosoferen met kinderen. Het overgrote deel van de meeste leraren doet dat niet alleen met het programma maar ook over andere onderwerpen. Hiermee sluiten ze vooral aan bij schoolprojecten of de actualiteit (Boekenweek, e.d.). Dit was overigens in de vorige ronde ook zo.

Filosoferen met kinderen draagt bij aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, en door te filosoferen ontwikkelen kinderen denkvaardigheden. Dit zijn de belangrijkste redenen waarom leraren meedoen met het programma en het onderzoek. Dat kwam in de vorige ronde ook naar voren. Net als in de vorige ronde lijkt het erop dat filosoferen voor de leraren weinig te maken heeft met democratie. Het item dialoog scoort ook laag, lager nog dan de vorige keer.

Over de deelname van kinderen aan het onderzoek kunnen we wel tevreden zijn: 363 ingevulde enquêteformulieren. Net als in de vorige fase ligt het zwaartepunt van deelname in groep 3/4 (vorige keer 45% van de deelnemers, nu 41%), er doen nu zowel absoluut als relatief iets meer kinderen uit groep 7/8 mee (vorige keer 28%, nu 33%).

B. De praktijk van het filosoferen

Overzicht

De leraren kregen negen vragen voorgelegd, de kinderen acht. Hieronder vind je eerst een overzicht van de vragen uit de lerarenenquête en de scores op deze vragen. Daarna presenteer ik een zelfde overzicht van de vragen en scores uit de kinderenenquête.

Wanneer waarderen we een gemiddelde score van een item hoog, of niet? Omdat we de enquêteuitslagen niet met gegevens uit andere onderzoeken kunnen vergelijken, kunnen we alleen vergelijkingen maken van scores binnen dit onderzoek. Ik heb de scores per enquête in drie delen opgedeeld. De laagste drie gemiddelde scores in de lerarenenquête noem ik in het vervolg lage gemiddelden, de volgende drie gemiddelde scores midden, en de hoogste drie gemiddelde scores noem ik hoog.

Hetzelfde heb ik gedaan met de scores in de kinderenenquête.

Deze verdelingen heb ik in de navolgende analyses ook toegepast op de subscores per groep (1/2, 3/4, enz.).

De meeste vragen uit de lerarenenquête corresponderen rechtstreeks met een vraag uit de kinderenenquête. Om een analyse mogelijk te maken heb ik deze in drie onderwerpen ingedeeld:

- gelijkwaardigheid
- dialoog
- verschil van mening

Deze onderwerpen worden hierna in drie paragrafen geanalyseerd.

de leraren

1. Hoe luisteren de kinderen naar elkaar?						
Er wordt bijna niet naar elkaar geluisterd.	1	2	3	4	5	Er wordt altijd goed naar elkaar geluisterd.
2. Wordt er naar alle kinderen even goed geluisterd?						
Naar één of enkele kinderen wordt veel beter geluisterd dan naar anderen.	1	2	3	4	5	Naar alle kinderen wordt even goed geluisterd.
3. Hoe waarderen de kinderen elkaars mening?						
De mening van één of enkele kinderen wordt veel belangrijker gevonden dan die van anderen.	1	2	3	4	5	De mening van iedereen wordt even belangrijk gevonden.
4. Proberen de kinderen elkaar te begrijpen?						
De kinderen proberen niet elkaar te	1	2	3	4	5	De kinderen doen erg hun best om

begrijpen.						elkaar te begrijpen.
5. Stellen de kinderen elkaar vragen?						
De kinderen stellen elkaar nooit vragen.	1	2	3	4	5	De kinderen stellen elkaar heel veel vragen.
6. Richten de kinderen zich tot elkaar of tot de gespreksleider?						
De kinderen richten zich tot de gespreksleider.	1	2	3	4	5	De kinderen richten zich tot elkaar en kijken elkaar aan.
7. Reageren kinderen op wat andere kinderen naar voren brengen?						
De kinderen reageren nauwelijks op elkaar.	1	2	3	4	5	De kinderen reageren veel op elkaars uitlatingen.
8. Zijn er veel verschillende meningen?						
Er zijn weinig verschillende meningen.	1	2	3	4	5	Er zijn altijd veel verschillende meningen.
9. Kunnen de kinderen tegenspraak van elkaar accepteren?						
De kinderen reageren afhoudend of geïrriteerd op tegenspraak.	1	2	3	4	5	De kinderen gebruiken argumenten als ze reageren op tegenspraak.

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
b1luisteren	16	3	4	3,75	,447
b2luistallen	16	2	4	3,06	,854
b3mening	16	3	5	3,94	,680
b4begrijpen	16	2	5	3,94	,574
b5vragen	16	3	4	3,50	,516
b6richten	16	2	5	3,19	,911
b7reageren	16	3	5	3,88	,500
b8verschil	16	3	5	3,88	,719
b9tegenspraak	16	3	5	3,88	,719
Valid N (listwise)	16				

Negen vragen

De drie met de laagste gemiddelde scores noem ik laag; alle gemiddelden: $\leq 3,62$

De drie met de middelste gemiddelde scores noem ik midden; alle gemiddelden: 3,63 t/m 3,82

De drie met de hoogste gemiddelde scores noem ik hoog; alle gemiddelden: $\geq 3,83$

de kinderen

luister ik altijd goed naar wat anderen zeggen	5	4	3	2	1	luister ik nooit naar wat anderen zeggen
luister ik naar iedereen even goed	5	4	3	2	1	luister ik niet naar iedereen even goed
vind ik de mening van iedereen even belangrijk	5	4	3	2	1	vind ik de mening van sommige kinderen belangrijker dan die van andere kinderen
wil ik altijd graag weten hoe andere kinderen over iets denken	5	4	3	2	1	kan het me niet schelen hoe andere kinderen over iets denken
probeer ik altijd te begrijpen wat anderen bedoelen	5	4	3	2	1	denk ik nooit na over wat anderen zeggen
stel ik vaak vragen aan andere kinderen	5	4	3	2	1	stel ik nooit vragen aan andere kinderen
vind ik het leuk als er veel verschillende meningen zijn	5	4	3	2	1	vind ik het vervelend als er veel verschillende meningen zijn
vind ik het niet erg als andere kinderen het niet met mij eens zijn	5	4	3	2	1	vind ik het erg als andere kinderen het niet met mij eens zijn

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
luistgoed	362	1	5	4,16	,783
luistieder	360	1	5	4,08	,951
mening	363	1	5	3,84	1,124
graagweten	361	1	5	3,73	1,214
begrijpen	360	1	5	4,18	,997
vragen	361	1	5	3,04	1,221
verschil	360	1	5	4,11	1,122
nieteens	362	1	5	4,20	1,140
Valid N (listwise)	353				

Acht vragen

De drie met de laagste gemiddelde scores noem ik laag; alle gemiddelden $\leq 3,96$

De twee met de middelste gemiddelde scores noem ik midden; alle gemiddelden

3,97 t/m 4,13

De drie met de hoogste gemiddelde scores noem ik hoog; alle gemiddelden $\geq 4,14$

Gelijkwaardigheid

de leraren

2. Wordt er naar alle kinderen even goed geluisterd?

Naar één of enkele kinderen wordt veel beter geluisterd dan naar anderen.	1	2	3	4	5	Naar alle kinderen wordt even goed geluisterd.
---	---	---	---	---	---	--

Report

b2luistallen

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	3,67	3	,577
3/4	3,38	8	,744
5/6	3,00	1	.
7/8	2,00	4	,000
Total	3,06	16	,854

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- We proberen met elkaar op te letten dat iedere opmerking belangrijk is.
- Alle kinderen a.h.w. uitnodigen hieraan mee te doen en steeds je waardering tonen
- Door afspraken die gemaakt zijn over de kring gaat dit redelijk. Niet alle kinderen willen iets zeggen, kijken en luisteren kan voor sommigen ook prettig zijn
- Dit kan nog wel eens wisselen. Het ene kind kan iets boeiender vertellen, waardoor die aandacht beter kan zijn.

Groep 3/4:

- Ze weten heel precies "wie" er ook al weer "wat" heeft gezegd of ergens van vond. Ik heb daar zelf grote moeite mee
- ieders inbreng is de moeite waard om in ieder geval naar te luisteren
- jongere kinderen houden zich soms niet aan onderwerp
- sommige leerlingen dwingen een betere luisterhouding af bij anderen

Groep 5/6:

- Het maakt groot verschil of er gefilosofeerd wordt in een hele, of een halve groep. In de laatste situatie wordt beter naar ieder geluisterd.

Groep 7/8:

- ligt aan argument, maar ook aan persoonlijkheid

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- soms helpen bij het duidelijk verwoorden

- regelmatig samenvatten wat er gezegd is
- proberen vragen verder te verdiepen
- uitnodigen om te vertellen wat ze denken (ik zie je denken, vind jij dat ook?)
- door ieder kind zo positief mogelijk te benaderen en te ondersteunen

Groep 3/4:

- Ik stimuleer de kinderen niet steeds hetzelfde te zeggen of te herhalen wat een ander al heeft gezegd. Zo probeer ik voor mezelf te onthouden wie er wat zegt. Ik schrijf uitspraken in samenvatting op het bord. Vroeger schreef ik ook de namen erbij.(neemt er veel tijd)

Groep 5/6:

- Het is dus zinvol om momenten te organiseren waarbij kinderen in kleinere groep kunnen spreken met elkaar. Ook is het zinvol ze elkaars gedachten te laten verwoorden.

Groep 7/8:

- Het is moeilijk tegen te gaan. Misschien ook niet nodig om tegen te gaan. Je wilt graag betrokkenheid van allemaal maar er zijn voorlopers die veel (durven) zeggen. Die heb je ook nodig.

3. Hoe waarderen de kinderen elkaars mening?						
De mening van één of enkele kinderen wordt veel belangrijker gevonden dan die van anderen.	1	2	3	4	5	De mening van iedereen wordt even belangrijk gevonden.

Report

b3mening

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	3,33	3	,577
3/4	4,25	8	,463
5/6	4,00	1	.
7/8	3,75	4	,957
Total	3,94	16	,680

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- kinderen wijzen elkaar erop als ze een ander in de rede vallen
- wisselend: je probeert reacties uit te lokken als er commotie ontstaat neem ik het vaak over en zet de twee verschillende meningen naast elkaar: gaat vaak over in stemmen
- kinderen leren goed op elkaar te letten

Groep 3/4:

- Ze reflecteren op een uitspraak van een ander kind. In het begin waren ze het steeds eens met de vriendjes, nu niet meer.

- vriendjes en vriendinnetjes zijn het vaker met elkaar eens
- in thema 3 kwam dat sterk tot uiting in de groepjes kwam een gesprek op gang, als iedereen zijn mening gegeven had ging het kaartje op een stapel

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- kinderen houden met alle meningen rekening, ze zijn tolerant t.o.v. elkaar

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- kinderen leren elkaar te laten uitpraten
- je waardering te laten blijken voor een andere mening en te stimuleren hier ruimte voor te scheppen
- door afspraken te maken. Kinderen vinden het ook best fijn elkaars meningen te horen
- proberen elkaar uit te laten praten en te laten zien dat je ook een andere mening kunt hebben

Groep 3/4:

- Ik verlang "een goed reagerend publiek". Iedereen wil dat er geluisterd wordt, als je zelf wat zegt.
- Alles kan leuk en/of belangrijk zijn. Wees kritisch op wat je zelf zegt, het moet voor de anderen leuk en/of interessant zijn.
- van elkaar kun je leren

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Hoewel er kinderen zijn die meer meningen geven dan anderen wordt elke mening op waarde geschat.

de kinderen

Als we in de groep filosoferen

luister ik naar iedereen even goed	5	4	3	2	1	luister ik niet naar iedereen even goed
------------------------------------	---	---	---	---	---	---

Report

luistieder

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	4,26	149	,886
5/6	3,92	89	,932
7/8	3,98	122	1,012
Total	4,08	360	,951

Als we in de groep filosoferen

vind ik de mening van iedereen even belangrijk	5	4	3	2	1	vind ik de mening van sommige kinderen belangrijker dan die van andere kinderen
--	---	---	---	---	---	---

Report

mening

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	3,89	151	1,164
5/6	3,42	90	1,112
7/8	4,08	122	1,001
Total	3,84	363	1,124

notitie

Als we de enkele leraren in het onderzoek volgen dan wordt door de kinderen – vooral in groep 7/8 – selectief geluisterd, dat terwijl de mening van een ieder door de kinderen wel even belangrijk wordt gevonden, menen de leraren. Een opmerkelijke observatie is die van een leraar in groep 3/4: ‘ze weten heel precies “wie” er ook al weer “wat” heeft gezegd. Het komt me voor dat dit een indicatie kan zijn voor de mate waarin kinderen naar iedereen luisteren, het zou een onderzoeksinstrument kunnen zijn: weet je nog “wie” “...” gezegd heeft.

De kinderen vinden dat ze naar iedereen even goed luisteren, en dat doen ze vooral in groep 3/4, een gemiddelde score van 4,26 is zeer hoog. De trend in de lerarenenquête, dat kinderen naarmate ze ouder worden niet meer naar iedereen even goed luisteren, wordt bevestigd door de uitkomsten in de kinderenquête. Tegelijk vinden vooral kinderen in groep 7/8 de mening van iedereen even belangrijk. De verschillen tussen de gemiddelden in de enquête zijn echter niet zo groot dat hieruit trends kunnen worden gedistilleerd. De lage standaarddeviaties laten overigens zien dat deze opvattingen tussen de kinderen onderling niet sterk uiteenloopt.

In de vorige fase was het item ‘*krijgt iedereen evenveel kans om wat te zeggen*’ opgenomen. Dat item scoorde met een gemiddelde van 3,43 beduidend lager dan de twee items uit deze enquête (met uitzondering van groep 5/6; 3,42 bij het tweede item). De standaarddeviaties waren in de vorige fase hoger.

Dialogoog

de leraren

1. Hoe luisteren de kinderen naar elkaar?						
Er wordt bijna niet naar elkaar geluisterd.	1	2	3	4	5	Er wordt altijd goed naar elkaar geluisterd.

Report

b1luisteren

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	3,00	3	,000
3/4	4,00	8	,000
5/6	4,00	1	.
7/8	3,75	4	,500
Total	3,75	16	,447

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- Je ziet in de praktijk hierin een groei, als kinderen langer in de stamgroep zijn. Bij binnenkomst van nieuwe kleuters maak je soms weer een stapje terug
- Wisselend, je ziet dat kleuters die wat langer in de groep zitten zich over het algemeen beter kunnen concentreren . Als er weer jonge nieuwe kinderen in de groep komen gaat het luisteren weer iets moeilijker
- dit is wisselend, als de groep jong is hebben de kinderen er meer moeite mee

Groep 3/4:

- In groepen van 3 praten de kinderen over de onderwerpen, ze moeten aan elkaar uitleggen wat ze er van vinden. Een kind is woordvoerder, maar meestal praten ze alle 3 mee en vullen elkaar aan.
- Op het moment reageren ze ook heel goed op uitspraken van de anderen.
- Een "discussie" over pesten.
- 1 "Je kunt (of eigenlijk wil) niet leren pesten. Het zit in je. Niemand wil zo vervelend zijn. Soms gaat het per ongeluk."
- 2. "Je kan het wel (willen) leren. Je kan tips krijgen (van je grote broer) om een pester een weerwoord te geven.
- Dit paste goed in het plaatje over "leren" : leren is: luisteren naar, kijken naar. leren is : begrijpen. leren is : zelf proberen, oefenen. leren is : vooral ook zelf willen.
- de meeste kinderen zijn betrokken bij het gesprek, enkelen lijken niet zo geïnteresseerd, maar dat is niet alleen bij filosofie
- sommige kinderen zitten in hun eigen gedachtewereld

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Kinderen kunnen goede opmerkingen maken en moeten goed luisteren om tegen argumenten te kunnen geven.
- sommige leerlingen luisteren goed en beargumenteren , anderen geven slechts hun mening

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- Goede afspraken over onze nadenkkring.
- Soms de kring wat minder lang houden.
- gesprekjes in kleine groepen
- Zorgvuldig bewaken dat kinderen zich welbevinden in je groep
- afspraken over de kring herhalen en tijdens het filosoferen de kinderen belonen
- goede afspraken maken met elkaar, met name goed luisteren naar elkaar

Groep 3/4:

- Door de opstelling in de klas kunnen de kinderen niet anders dan naar elkaar kijken en luisteren. In groepen van 3 aan tafel of in een grote halve cirkel.
- In (alle) gesprekken wil ik dat de kinderen naar de woordvoerder kijken en luisteren, alleen dan kunnen ze goed op elkaar reageren.
- Ik vat telkens in het kort samen wat er gezegd wordt en vraag of ik het goed begrepen heb, andere kinderen corrigeren me met regelmaat.
- doorvragen, herhalen, samenvatten
- proberen erbij te betrekken
- we zijn gewend naar elkaars mening te luisteren en daarop te reageren

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Herhalen en samenvatten van wat er is gezegd en eisen dat kinderen reageren op het voorgaande
- Wijzen op niet alleen je eigen ideeën geven maar ook in een discussie de argumenten van de ander ontkrachten.
- Benadrukken om goed te luisteren, vragen te stellen als: ben je het daarmee eens/oneens?

4. Proberen de kinderen elkaar te begrijpen?

De kinderen proberen niet elkaar te begrijpen.	1	2	3	4	5	De kinderen doen erg hun best om elkaar te begrijpen.
--	---	---	---	---	---	---

Report

b4begrijpen

groep	Mean	N	Std. Deviation
-------	------	---	----------------

1/2	4,00	3	,000
3/4	4,13	8	,354
5/6	4,00	1	.
7/8	3,50	4	1,000
Total	3,94	16	,574

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- Kinderen zie je gedurende het jaar beter op elkaar ingaan, zeker bij de oudste kleuters. Zij gaan zich mede verantwoordelijk voelen voor de jongeren
- ja langzamerhand groeit dat. je ziet dit vooral bij kinderen die al wat langer in de groep zitten
- hoe langer je bezig bent met filosoferen hoe beter het gaat

Groep 3/4:

- Ze leggen met regelmaat aan mij uit wat er door een kind gezegd of bedoeld wordt.
- ze vragen om verduidelijking
- tijdens thema 2 werd vaak aan elkaar gevraagd om uit te leggen wat er nou bedoeld werd met bepaalde vragen

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Maar het gaat vaak niet in de vragende vorm maar in de vorm van: Ik heb een argument tegen....
- Belangrijker is het veelal dat wat jezelf te vertellen hebt
- alleen in extreme stellingen wordt e gelachen, etc.
- wanneer iets niet duidelijk is worden vragen gesteld

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- Kinderen taakjes geven als er nieuwe kinderen komen wennen.
- kinderen handvatten geven wat te doen als iemand verdriet heeft
- kinderen leren dingen uit te praten met elkaar en samen na te denken over oplossingen
- door de vraag of het antwoord van een kind nog eens te herhalen en daar reacties op te vragen
- door oudere kinderen jongeren te laten helpen

Groep 3/4:

- Luisterende oren, geen gewriemel met wat en met wie dan ook tijdens een gesprek. Ik betrek ook de niet praters regelmatig in het gesprek. (Jij denkt toch ook na? Jij kan er best wat over zeggen. Probeer maar.)
- als je dingen niet begrijpt vraag je het aan de juf of aan een ander kind in de groep

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Door vragen te stellen en terug te koppelen

5. Stellen de kinderen elkaar vragen?

De kinderen stellen elkaar nooit vragen.	1	2	3	4	5	De kinderen stellen elkaar heel veel vragen.
--	---	---	---	---	---	--

Report

b5vragen

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	4,00	3	,000
3/4	3,63	8	,518
5/6	3,00	1	.
7/8	3,00	4	,000
Total	3,50	16	,516

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- In kringgesprekken tijdens onze dagopening komt dit veel naar voor. Ook zie je dit veel gebeuren in de hoeken
- ja, dat is gewoonte in vertelkringen, presentaties en tijdens samenwerken
- kinderen stellen elkaar de hele dag door vragen. Dit zie je veel terugkomen in de verschillende hoeken

Groep 3/4:

- De kinderen zijn vooral in gesprek met mij. Nu reageren ze wel met een eigen mening op elkaar. Soms wordt die mening "verpakt" in een vraag naar de hele groep, maar vooral naar mij.
- ze stelen elkaar soms vragen maar eerlijk gezegd houd ik misschien zelf de regie wel et veel in handen, Toch reageren ze wel op elkaar
- jongsten nemen het over van de ouderen

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- De kinderen hebben meer tegen argumenten dan vragen
- Moeten ze wel leren en ik moet leren ze er op te wijzen. Doe dit te weinig

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- kinderen in de gelegenheid stellen vragen te stellen
- kinderen leren wat een vraag is en wat een antwoord

- kinderen in groepjes laten samenwerken
- kinderen groeperen in verschillende leeftijden
- kinderen de mogelijkheid bieden om vragen te stellen
- door in groepjes te werken en te stimuleren hoe je een vraag kunt beantwoorden

Groep 3/4:

- Ik hou de regie nog best strak in handen om hun aandacht erbij te houden.

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- -

6. Richten de kinderen zich tot elkaar of tot de gespreksleider?

De kinderen richten zich tot de gespreksleider.	1	2	3	4	5	De kinderen richten zich tot elkaar en kijken elkaar aan.
---	---	---	---	---	---	---

Report

b6richten

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	2,67	3	,577
3/4	3,38	8	,744
5/6	3,00	1	.
7/8	3,25	4	1,500
Total	3,19	16	,911

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- op momenten dat kinderen nog een heel korte concentratie hebben moet je als groepsleider vaker bijsturen om de aandacht van de groep te behouden
- wanneer stiltes vallen richten de kinderen zich al vrij snel tot mij
- in het begin richten de kinderen zich nog heel veel tot de groepsleider. Naarmate ze zich veiliger voelen zie je dat dit langzaam verandert

Groep 3/4:

- eerst op leider dan op elkaar

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Bij discussie of in gesprek kunnen ze heel goed zich richten op de groep of op die gene die iets tegen hem / haar gezegd heeft
- Meestal richten ze zich tot mij. Soms zijn er kinderen die met elkaar in gesprek zijn, wel met

punten en duidelijk met elkaar eens/oneens, en wel daarom

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- samenvatten wat kinderen zeggen en laten voelen dat je hun opmerkingen belangrijk vindt
- Soms door heel gerichte vragen te stellen waardoor kinderen weer met elkaar in gesprek komen
- eigen verhaaltjes laten tekenen en laten vertellen
- de kinderen het woord geven, stimuleren
- proberen veel veiligheid en geborgenheid te bieden zodat ze zich daarna makkelijker tot elkaar gaan richten

Groep 3/4:

- als ik de vragen stel richten ze zich in eerste instantie tot mij maar ze overleggen ook vaak met elkaar. Afhankelijk ook van de organisatievorm

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Door de kinderen te dwingen naar elkaar te kijken/reageren.

7. Reageren kinderen op wat andere kinderen naar voren brengen?

De kinderen reageren nauwelijks op elkaar.	1	2	3	4	5	De kinderen reageren veel op elkaars uitlatingen.
--	---	---	---	---	---	---

Report

b7reageren

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	3,00	3	,000
3/4	4,13	8	,354
5/6	4,00	1	.
7/8	4,00	4	,000
Total	3,88	16	,500

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- soms wel bij hele jonge kleuters is dat nog een groeiproces. Echte gesprekjes zie je wel bij de oudsten ontstaan
- soms
- dit is vooral voor jongste kleuters nog moeilijk

Groep 3/4:

- in tweetallen richten ze zich vooral op elkaars uitlatingen. In de groet groep is dat iets

- minderen maar ook daar pakken ze regelmatig terug naar wat een ander kind zegt door vragen te stellen

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Soms ook al roepend in de klas, maar meestal d.m.v. hun vinger opsteken

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- de nieuwste kleuters stimuleren dingen te verwoorden.
- kinderen laten ervaren dat je ze serieus neemt
- kinderen af en toe herhalen wat de ander zegt en doorvragen wat er wordt bedoeld.
- gewoonte in kringen
- door zelf te reageren en hierin zo veel mogelijk kinderen mee proberen te krijgen

Groep 3/4:

- -

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Vaak wordt op elkaar gereageerd maar je moet dat wel in de gaten houden. Sommigen hebben de neiging om gewoon hun stelling te blijven poneren en blijven ook niet bij de verloop van het gesprek.
- Zonder vinger opsteken gaat het meestal niet goed

de kinderen

Als we in de groep filosoferen

luister ik altijd goed naar wat anderen zeggen	5	4	3	2	1	luister ik nooit naar wat anderen zeggen
--	---	---	---	---	---	--

Report

luistgoed

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	4,41	150	,787
5/6	4,00	90	,807
7/8	3,98	122	,674
Total	4,16	362	,783

Als we in de groep filosoferen

wil ik altijd graag weten hoe andere kinderen over iets denken	5	4	3	2	1	kan het me niet schelen hoe andere kinderen over iets denken
--	---	---	---	---	---	--

Report

graagweten

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	4,01	149	1,249
5/6	3,69	90	1,224
7/8	3,43	122	1,090
Total	3,73	361	1,214

Als we in de groep filosoferen

probeer ik altijd te begrijpen wat anderen bedoelen	5	4	3	2	1	denk ik nooit na over wat anderen zeggen
---	---	---	---	---	---	--

Report

begrijpen

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	4,35	150	1,004
5/6	3,94	89	1,080
7/8	4,13	121	,885
Total	4,18	360	,997

Als we in de groep filosoferen

stel ik vaak vragen aan andere kinderen	5	4	3	2	1	stel ik nooit vragen aan andere kinderen
---	---	---	---	---	---	--

Report

vragen

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	3,26	149	1,407
5/6	2,83	90	1,019
7/8	2,93	122	1,069
Total	3,04	361	1,221

notitie

Het gaat hier om vijf items uit de lerarenenquête en vier uit die van de kinderen. Gezien de lage respons van de leraren en de wel hoge van de kinderen nemen we de uitkomsten van de kinderenenquête als vertrekpunt van deze notitie.

Kinderen luisteren goed naar wat anderen zeggen en ze proberen ook te begrijpen wat die anderen bedoelen. Naarmate kinderen ouder worden zien we de gemiddelde scores wel omlaag gaan, maar deze trend vindt wel plaats op een hoog niveau, van een zeer hoge gemiddelde score van 4,41 naar een hoge van 3,98, of van 4,35 naar 4,13.

De uitkomsten van de twee corresponderende items in de lerarenenquête bevestigen wat we in de kinderenenquête zien: relatief hoge scores op deze items en een neerwaartse trend naarmate kinderen ouder worden. In de opmerkingen die door de leraren zijn toegevoegd zien we hetzelfde beeld.

Als kinderen dan zo goed luisteren naar wat anderen zeggen en elkaar proberen te begrijpen, dan is het opvallend dat de items 'ik wil altijd graag weten hoe anderen over iets denken' en 'ik stel veel vragen aan andere kinderen' gemiddeld lager scoren. Ook laten de uitkomsten voor dit onderzoek hoge waarden zien bij de standaarddeviatie. Is er een groep kinderen die het allemaal minder interessant vindt?

Als die er is zullen we die waarschijnlijk onder de oudere kinderen moeten vinden. Opnieuw laat groep 3/4 de hoogste gemiddelde score zien. Toch zit daar een relatief hoge standaarddeviatie (1,407).

De leraren vinden dat de kinderen veel op elkaar reageren, alleen bij de kleuters is het ietsje minder. De kinderen spreken wel met elkaar via de gespreksleider. Dat vonden de leraren in de vorige fase en nu opnieuw.

Verschil van mening

de leraren

8. Zijn er veel verschillende meningen?						
Er zijn weinig verschillende meningen.	1	2	3	4	5	Er zijn altijd veel verschillende meningen.

Report

b8verschil

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	3,67	3	,577
3/4	3,75	8	,707
5/6	5,00	1	.
7/8	4,00	4	,816
Total	3,88	16	,719

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- kinderen geven toch vrij makkelijk aan waar hun voorkeur naar uitgaat
- de ene keer sterker dan de andere keer
- de kinderen hebben vaak verschillende meningen. Dit zie je vooral bij de oudste kleuters
Soms nemen ze van elkaar over

Groep 3/4:

- Over leren:
- Je leert omdat iets je uitgelegd wordt, je snapt het en het wordt net zo vaak herhaald als nodig is.(praten)
- Reactie: Je leert omdat je het zelf WIL leren. Je leert "nee" zeggen, dat is wel handig anders moet je ook eten wat je niet lust.
- Reactie 2:Hoe weet je nou of een baby dat echt zelf wil leren? Ook als die baby het braaf gaat doen, weet je niet of die baby dat echt zelf wil.
- we hebben tijdens een gesprek niet vaak consensus over het onderwerp. Veel invalshoeken worden te berde gebracht
- wisselend

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Hangt samen met het onderwerp. Soms veel meningen maar ook soms komen we op 1 of 2 meningen uit
- Meestal wordt een onderwerp wel van meerdere kanten belicht

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- kinderen de kans geven verschillende keuzes te maken (keuzevak, werken met ontwikkelingsmaterialen)
- ruimte creëren voor verschillende meningen
- kinderen vrij laten in hun keuzes, dus ook meningen
- Door te helpen om verschillende keuzes te maken

Groep 3/4:

- Zelf ook luisterende oren hebben. Mijn eigen mening geven met een vraagteken.
- als de meningen hetzelfde zijn: doorvragen

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- -

9. Kunnen de kinderen tegenspraak van elkaar accepteren?

De kinderen reageren afhoudend of geïrriteerd op tegenspraak.	1	2	3	4	5	De kinderen gebruiken argumenten als ze reageren op tegenspraak.
---	---	---	---	---	---	--

Report

b9tegenspraak

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	3,00	3	,000
3/4	4,00	8	,535
5/6	5,00	1	.
7/8	4,00	4	,816
Total	3,88	16	,719

Opmerkingen:

Groep 1/2:

- dit hangt toch ook af van hun taalontwikkeling. Jongste kleuters hebben nog wel eens primaire reacties (slaan)
- dit is moeilijk, sommige kinderen reageren verdrietig, anderen boos
- dit is voor veel kleuters nog wel moeilijk

Groep 3/4:

- Ze vinden een andere mening ook goed, lachen vaak om elkaar. Ze vinden altijd wel een paar soulmates.
- er is zelden irritatie t.o.v. elkaar

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Het wordt niet persoonlijk (in onze ogen ;))
- Ja gaat goed, soms zijn er duidelijke tegenstellingen, maar dan wordt er met argumenten 'gestreden'.

Hoe heb je hier zelf aan bijgedragen?

Groep 1/2:

- je probeert kinderen duidelijk te laten verwoorden wat ze fijn of vervelend vinden.
- het is belangrijk dat kinderen ook de noodzaak van groepsregels leren begrijpen
- je probeert toch een sfeer te creëren waarin kinderen zich veilig voelen om alles te vertellen, maar het zijn mensenkinderen met ieder hun eigen unieke karakter
- door samen goede regels op te stellen zodat de kinderen weten hoe ze rekening met elkaar moeten houden

Groep 3/4:

- -

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Ik denk dat ik stimuleer dat denkbeelden los worden gekoppeld van personen en dat ik propageer dat onenigheid niet erg is.

de kinderen

Als we in de groep filosoferen

vind ik het leuk als er veel verschillende meningen zijn	5	4	3	2	1	vind ik het vervelend als er veel verschillende meningen zijn
--	---	---	---	---	---	---

Report

verschil

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	4,23	148	1,125
5/6	4,03	90	1,185
7/8	4,01	122	1,064
Total	4,11	360	1,122

Als we in de groep filosoferen

vind ik het niet erg als andere kinderen het niet met mij eens zijn	5	4	3	2	1	vind ik het erg als andere kinderen het niet met mij eens zijn
---	---	---	---	---	---	--

Report

nieteens

groep	Mean	N	Std. Deviation
3/4	4,12	150	1,336
5/6	4,09	90	,956
7/8	4,37	122	,981
Total	4,20	362	1,140

notitie

De kinderen vinden het niet zo leuk als een ander het niet met hun eens is, bleek in de vorige fase. Op een vijfpuntsschaal waren de tegenover elkaar liggende uitspraken: *'vind ik het vervelend als andere kinderen het niet met me eens zijn'* en *'vind ik het leuk als andere kinderen het niet met mij eens zijn.'* De gemiddelde score van 3,06 was de op een na laagste in die ronde van het onderzoek. De leraren vonden dat de kinderen goed omgaan met kritiek en uit de interviews met de kinderen bleek dat zij het meningsverschil op zich (als het jou niet persoonlijk raakt) waarderen.

Verschillen van mening worden gewaardeerd in het filosoferen, dat blijkt ook in deze ronde van het onderzoek. Een gemiddelde score voor dat item van 4,11 is in deze fase van het onderzoek weliswaar relatief niet hoog, maar dat is het natuurlijk wel op vijfpuntsschaal.

En als het je persoonlijk raakt? Nee het is niet erg als iemand het niet met mij eens is. 4,20 is een heel hoge score, de 4,37 van groep 7/8 is extreem hoog. Leuk is het dus niet, als anderen met je van mening verschillen, zoals uit de vorige ronde blijkt, maar erg vinden de kinderen het ook niet.

C. Evaluatie van het programma

Overzicht

evaluatie

1. Heeft het programma jou in staat gesteld op een - naar jouw idee - goede manier met kinderen te filosoferen?

In het geheel niet	1	2	3	4	5	Ja, zeer zeker
--------------------	---	---	---	---	---	----------------

Report

cinstaat

groep	Mean	N	Std. Deviation
1/2	4,00	3	,000
3/4	3,50	8	,756
5/6	4,00	1	.
7/8	4,00	2	,000
Total	3,71	14	,611

groep * cinstaat Crosstabulation

Count

		cinstaat			Total
		3	4	5	
groep	1/2	0	3	0	3
	3/4	5	2	1	8
	5/6	0	1	0	1
	7/8	0	2	0	2
Total		5	8	1	14

Kun je dit toelichten?

Groep 1/2

- -

Groep 3/4:

- Vooral in deel 2 heb ik veel nieuwe onderwerpen en tips gevonden
- er zijn onderwerpen die ik zelf in eerste instantie niet zou kiezen, omdat ik ze voor de kinderen als vrij moeilijk inschat. Maar ze wisten er prima raad mee
- mis de warmte van de verhalen van Berrie Heesen
- sommige lessen zijn te moeilijk
- ik heb vier van de thema's kunnen uitvoeren. Vooral de thema's waar de leerlingen samen

'iets' moesten doen (o.a. thema 3) sprak erg aan met de groep moesten ze een mening vormen, die les verliep erg leuk

- sommige lessen zijn te moeilijk, bijv. ik en de koningin. Verhaal te lang, plaatsjes vonden ze stom

Groep 5/6:

- -

Groep 7/8:

- Er zaten uitdagende opdrachten bij. Soms slaan ze niet erg aan. Het ligt aan de groep en aan je eigen beeld bij een opdracht en bij de stemming op dat moment. Ik denk niet dat je dat van tevoren allemaal kunt voorzien. De opdrachten zijn in ieder geval uitputtend genoeg en compleet.
- Praktisch, verschillende ideeën waarop je makkelijk kunt terugvallen als basis
- Niet gedaan, A afgemaakt en andere onderwerpen, ook al met C begonnen
-

Groep 1/2:

Hoe waardeer je de vijf verschillende thema's van het programma?

Thema 1: Alles heeft een verhaal

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t1duidelijk	t1bruikbaar	t1inspirerend	t1interesse	t1vragen	t1suggestie
1/2	Mean	4,00	2,33	2,33	2,00	2,00	2,00
	N	3	3	3	3	3	3
	Std. Deviation	,000	,577	,577	,000	,000	,000

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	<ul style="list-style-type: none"> - de verhalenvoorstelling - de verhalen - het idee van de verhalenvoorstelling
Wat heb je vooral gemist?	<ul style="list-style-type: none"> - de kleuters bleven niet enthousiast, het ebde snel weg, de verzameling kwam niet op gang - het bleef niet hangen - te moeilijk voor de kleuters
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	<ul style="list-style-type: none"> - -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	<ul style="list-style-type: none"> - voor kleuters een beetje te ver gezocht - te weinig concreet - te veel diepgang, was niet meer duidelijk niet beeldend - voorstelling naar andere groepen is moeilijk

Thema 2: Echt en niet echt

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t2duidelijk	t2bruikbaar	t2inspirerend	t2interesse	t2vragen	t2suggestie
1/2	Mean	4,00	4,00	4,00	3,67	4,67	3,67
	N	2	2	2	3	3	3
	Std. Deviation	,000	,000	,000	,577	,577	,577

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- het verhaal de vogel en het beeld - verhaal Koen en Nienke - voor kinderen duidelijk verhaal
Wat heb je vooral gemist?	- leuke vertelplaten over het verhaal - iets beeldends - concrete dingen die je kunt doen verder uitbreiden
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 3: Wat kunnen kleuters beter dan volwassenen?

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige

						gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t3duidelijk	t3bruikbaar	t3inspirerend	t3interesse	t3vragen	t3suggestie
1/2	Mean	5,00	4,67	4,67	4,33	5,00	4,00
	N	3	3	3	3	3	3
	Std. Deviation	,000	,577	,577	,577	,000	,000

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- veel mogelijkheden om het onderwerp te verwerken - veel suggesties - spreekt erg aan, prima les!
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 4: Het geheim

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t4duidelijk	t4bruikbaar	t4inspirerend	t4interesse	t4vragen	t4suggestie
1/2	Mean	4,00	4,00	4,50	3,50	4,00	4,00
	N	2	2	2	2	2	2
	Std. Deviation	,000	,000	,707	,707	1,414	,000

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- het idee geheimendoos - de geheimendoos
Wat heb je vooral gemist?	- leuk voorleesboek bij dit onderwerp - boek, plaat of verhaal
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- nog niet aan toegekomen -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 5: Taalverkenningen

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- -
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- dit gaat nog gebeuren - we moeten er nog aan beginnen - nog niet aan toegekomen
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Groep 3/4:

Hoe waardeer je de vijf verschillende thema's van het programma?

Thema 1: Patch! Jij en de anderen

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t1duidelijk	t1bruikbaar	t1inspirerend	t1interesse	t1vragen	t1suggestie
3/4	Mean	4,67	4,50	5,00	5,00	4,00	4,00
	N	3	2	2	3	3	3
	Std. Deviation	,577	,707	,000	,000	,000	,000

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- De bijgeleverde illustraties - de verdiepingsvragen - het verhaal, de platen
Wat heb je vooral gemist?	- ik moest het downloaden en we hadden een verkeerd adres en ik kreeg geen reactie op de e-mails, daarom pas laat kunnen beginnen -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- het materiaal had ik niet -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- de vraagstelling was voor groep 3/4 te moeilijk -

Thema 2: Ik en de koningin

Ik vond de handleiding

onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t2duidelijk	t2bruikbaar	t2inspirerend	t2interesse	t2vragen	t2suggestie
3/4	Mean	4,50	4,17	4,00	3,83	2,60	2,60
	N	6	6	6	6	5	5
	Std. Deviation	,548	,753	,632	,983	,894	,894

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	<ul style="list-style-type: none"> - het was gewoon een heel leuk boek - de start, de tekenopdracht - verhaal was erg leuk - openingsscenario erg leuk
Wat heb je vooral gemist?	<ul style="list-style-type: none"> - -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	<ul style="list-style-type: none"> - Mijn stagiaire heeft dit thema gedaan. Zij heeft andere dingen naar voren gehaald -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	<ul style="list-style-type: none"> - de kinderen hebben zelf vragen bedacht en daarover hebben ze gestemd - kinderen vonden dit een moeilijk thema, erg abstract

Thema 3: Leren

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de

						kinderen
--	--	--	--	--	--	----------

groep		t3duidelijk	t3bruikbaar	t3inspirerend	t3interesse	t3vragen	t3suggestie
3/4	Mean	5,00	5,00	4,80	4,60	4,60	4,60
	N	5	5	5	5	5	5
	Std. Deviation	,000	,000	,447	,548	,548	,548

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- de suggesties - de opbouw en de structuur van de lessen - de kaartjes waren handig - openingsscenario maakte veel los
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- lijkt op andere thema's die we al eens gedaan hebben -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 4: Wensen

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t4duidelijk	t4bruikbaar	t4inspirerend	t4interesse	t4vragen	t4suggestie
3/4	Mean	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50
	N	2	2	2	2	2	2
	Std. Deviation	,707	,707	,707	,707	,707	,707

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- de verschillende invalshoeken om tot de kern te komen - duidelijke vragen waar de kinderen iets mee kunnen
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- nog niet aan toe gekomen - vorige les nog niet klaar - tijdgebrek
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 5: Ik kan lezen

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t5duidelijk	t5bruikbaar	t5inspirerend	t5interesse	t5vragen	t5suggestie
3/4	Mean	4,50	4,00	4,00	5,00	4,00	4,00
	N	2	2	2	1	1	1
	Std. Deviation	,707	,000	,000	.	.	.

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- de opbouw van de drie lessen - openen met een onzintekst
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- nog niet aan toe gekomen - wij moeten deze nog doen - tijdgebrek
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Groep 5/6:

Hoe waardeer je de vijf verschillende thema's van het programma?

Thema 1: Spoken bestaan niet

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t1duidelijk	t1bruikbaar	t1inspirerend	t1interesse	t1vragen	t1suggestie
5/6	Mean	2,00	3,00	4,00	5,00	5,00	5,00
	N	1	1	1	1	1	1
	Std. Deviation

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- Heb ik met Marja intussen besproken..De startvraag en de formulering is niet heel helder. -
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 2: Voor de domste

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar

niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t2duidelijk	t2bruikbaar	t2inspirerend	t2interesse	t2vragen	t2suggestie
5/6	Mean	4,00	4,00	4,00	5,00	4,00	4,00
	N	1	1	1	1	1	1
	Std. Deviation

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	-
Wat heb je vooral gemist?	-
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	-
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	-

Thema 3: Sorteren

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t3duidelijk	t3bruikbaar	t3inspirerend	t3interesse	t3vragen	t3suggestie
5/6	Mean	4,00	5,00	4,00	5,00	4,00	4,00
	N	1	1	1	1	1	1
	Std. Deviation

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	-
	-
Wat heb je vooral gemist?	-
	-
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	-
	-
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	-
	-

Thema 4: Pesten

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	-
	-
Wat heb je vooral gemist?	-
	-
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- Hiermee vervolgen we na de vakantie!
	-
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	-
	-

Thema 5: Hoe kan dat nou?

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	-
Wat heb je vooral gemist?	-
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	-
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	-

Groep 7/8:

Hoe waardeer je de vijf verschillende thema's van het programma?

Thema 1: Het verleden in heden en toekomst

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t1duidelijk	t1bruikbaar	t1inspirerend	t1interesse	t1vragen	t1suggestie
7/8	Mean	5,00	5,00	4,00	4,00	4,00	3,00
	N	1	1	1	1	1	1
	Std. Deviation

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- Bondig en overzichtelijk. Praktisch ook. -
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- niet aan toe gekomen -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 2: Iedereen is gelijk

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar

niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t2duidelijk	t2bruikbaar	t2inspirerend	t2interesse	t2vragen	t2suggestie
7/8	Mean	5,00	5,00	5,00	4,50	4,50	4,50
	N	2	2	2	2	2	2
	Std. Deviation	,000	,000	,000	,707	,707	,707

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	- Ik vond vooral de casussen boeiend en heb die in de groep uitgespeeld -
Wat heb je vooral gemist?	- -
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- -
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- -

Thema 3: Spinoza in Rijnsburg

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t3duidelijk	t3bruikbaar	t3inspirerend	t3interesse	t3vragen	t3suggestie
7/8	Mean	2,00	3,00	2,00	3,00	3,00	3,00
	N	1	1	1	1	1	1
	Std. Deviation

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	-
	-
Wat heb je vooral gemist?	-
	-
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- niet aan toe gekomen
	-
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	- Oneindigheid is een lastig onderwerp en er is eerst veel droge uitleg over Spinoza die daar niets mee te maken heeft.
	-

Thema 4: Kiezen

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

groep		t4duidelijk	t4bruikbaar	t4inspirerend	t4interesse	t4vragen	t4suggestie
7/8	Mean	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
	N	1	1	1	1	1	1
	Std. Deviation

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	-
	-
Wat heb je vooral gemist?	-
	-
Ik heb dit thema niet gedaan,	-

omdat:	-
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	-

Thema 5: De ervaringsmachine

Ik vond de handleiding						
onduidelijk	1	2	3	4	5	duidelijk
onbruikbaar	1	2	3	4	5	bruikbaar
niet inspirerend	1	2	3	4	5	inspirerend
Wat vonden de kinderen – naar jouw idee – van het thema?						
Het thema interesseerde hen niet	1	2	3	4	5	Het thema interesseerde hen
De vragen sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De vragen leidden tot levendige gesprekken
De suggesties sloegen niet aan	1	2	3	4	5	De suggesties activeerden de kinderen

-

Wat vond je vooral sterk in de handleiding?	-
Wat heb je vooral gemist?	-
Ik heb dit thema niet gedaan, omdat:	- niet aan toe gekomen
Welke suggesties vond je niet geschikt? Kun je dit toelichten?	-

Bijlage: notities van de schoolbezoeken

Het Landje in Rotterdam

donderdag 7 februari 2008

Drie leraren van basisschool Het landje in Rotterdam doen mee met het onderzoek. Ik ben op bezoek bij Madelon. Ze heeft een groep 3/4. Madelon is onzeker over haar kunnen. Ze doet mee met het onderzoek in de hoop van mij handreikingen te krijgen hoe ze het filosoferen in haar groep kan ontwikkelen. Het nagesprek concentreert zich daarom op de vraag hoe ze dialoog in de groep kan bevorderen.

Het is kwart over elf als ik binnen kom, het laatste half uur van de ochtend gaan de kinderen filosoferen. Ze zitten in tafelgroepen bij elkaar.

Het boek 'Ik en de Koningin' staat centraal, de groep is er al een paar weken mee bezig. de kinderen zitten in tafelgroepjes bij elkaar.

Ze krijgen de opdracht een gele en een blauwe tekening te maken.

Daarna gaan de kinderen in de kring, die is gemakkelijk te maken rond het middelste tafelgroepje.

enkele fragmenten

het hele gesprek duurt ruim 15 minuten

We zijn nu aan het filosoferen? Wie kan dat goed uitleggen wat dat is?

Over verschillende dingen praten

Wat is belangrijk?

We moeten lezen, dan gaan we erover praten en dan gaan we dat opschrijven

Wat is heel belangrijk bij filosoferen, wie weet dat?

Praten over wat je doet en wat anderen vinden

En als we gaan praten zeg ik dan wel eens, nee dat gaat niet goed of dat mag je niet zeggen, is dat weleens zo?

....

Bij filosoferen mag je alles zeggen wat je denkt en niks is fout. Bij filosoferen mag je praten over hoe jij erover denkt.

De gele tekeningen laten we de gele tekeningen even op tafel leggen, we ijkten naar de gele tekeningen?

Wie wil er wat zeggen over wat hij ziet als hij naar de gele tekeningen kijkt? Wie wil er wat over vertellen?

Ze zijn allemaal anders.

Sommige kinderen hebben alleen met geel getekend.

Hoe zou dat komen?

...

Wat zien we veel bij de blauwe tekeningen? Wat valt ons op?

Er is veel regen

Bij de gele tekeningen zien we helemaal geen regen. Zou de kleur iets te maken hebben met wat je tekent.

...

Als we alleen een grijs potlood hadden gehad, zouden we dan een andere tekening hebben gehad.

...

Bij Geel is ons opgevallen, dat we heel veel zonnen zagen, en toen we de tekening omdraaiden zagen we veel regen. Zijn jullie het daarmee eens, of zeggen jullie wat de juf nu vertelt

Ik ben het er niet mee eens

Ok Nicky vertel maar

Wat moet ik vertellen?

Jij zei dat je het er niet mee eens was, Waarom ben je dat niet?

...

Wil je er niks over zeggen?

Nee.

OK, dat kan hè

Kan een kleur ook gevaarlijk zijn?

Ja... Nee!!!!

Rood is van vuur

Leg eens uit, waarom is dat gevaarlijk?

Vuur is gevaarlijk

....,,

Jullie denken aan dingen die gevaarlijk zijn en die die kleur hebben?

Lichtblauw is gevaarlijk. IJs is gevaarlijk.

Kan een kleur ook lief worden?

Ja!!!

De Statenschool in Dordrecht

dinsdag 11 maart 2008

Alle leraren van de Statenschool doen mee met het onderzoek. Bij vier van hen zou ik op bezoek kunnen. Het blijkt (net als de vorige keer) niet mogelijk een van de leraren van groep 5/6 te spreken of te bezoeken. De juf van groep 3/4 heeft niets voorbereid, ze ziet ook liever mij aan het werk met kinderen in de hoop hier iets van te kunnen leren. Ook de andere twee groepsleiders die wel een gesprek leiden met de kinderen, Marijke in groep 1/2 en Wilma in groep 7/8 zijn vooral geïnteresseerd in mijn mening over hun handelen.

Groep 1/2 bij Marijke

Het gesprek in groep 1/2 gaat over de twee tulpen. De een is 'echt' de ander 'kunst'.

Hier is een leraar aan het werk, die veel van het vragenvocabulaire toepast:

Wie wil hier iets over zeggen?

Wat denken anderen daarvan?

Wat is dan een nepbloem?

Milan, wat denk jij ervan?

Wie denkt net als ...?

De juf zit steeds tussen elke inbreng van de kinderen in. Meestal door een kind te complimenteren met het feit dat die een bijdrage heeft geleverd, en daarna de beurt aan een ander te geven. Ook door het stellen van een nieuwe vraag, .

Kinderen reageren in hun antwoorden enkele keren op elkaar. Ook hoor ik enkele keren kinderen een vraag stellen aan een ander.

groep 3/4

Ik doe een gesprek over de vraag: wat kunnen jonge kinderen beter dan volwassenen? In veel opzichten merk ik dat dit een 'ervaren groep' is:

- na mijn uitnodiging gaan ze meteen in tweetallen in gesprek over de vraag. In alle groepen wordt druk gesproken.
- na een inventarisatie van eerste antwoorden, blijkt dat de kinderen het begrip vragen om verduidelijking kennen, ze stellen elkaar alleen die vragen en geen vragen waarom, e.d.
- vrijwel elke inbreng van een kind heeft de structuur ik vind ..., want /omdat ...
- of: ik ben het niet met ... eens, want/omdat ...
- buiten de inventarisatieronde tel ik nog vijf keer een vraag van een kind aan een ander kind, het gaat om waaromvragen

groep 7/8

Wilma valt in in de groep van Harry. Deze groep heeft vrijdag een eerste gesprek gehad over het thema tolerantie (uit programma C). Nu is in de vraag aan de orde: wat vind jij niet goed, maar moet toch niet verboden worden? Wilma gaat het gesprek – als invaller – onvoorbereid in. Ze weet niet wat er aan voorafging, noch heeft ze de handleiding gelezen.

Wilma legt de kinderen uit dat ze graag met een woordspin begint, ze schrijft Regels in het midden en bouwt dan een driepoot, thuis, school, maatschappij, die laatste wordt mensen om me heen. Wilma legt de procedure uit, na de woordspin gaan we kiezen en dan gaan we naar de vraag.

De kinderen brainstormen over regels thuis, op school en met de mensen om je heen.

Thuis: op tijd naar bed; zonder schoenen in huis; boodschappen doen, de afwas; klusjes doen; geen mobieltjes aan tafel.

Op school: goed kiezen naast wie je wilt zitten; ongelukken voorkomen; geen negatieve dingen zeggen; fiets in orde; geen geweld gebruiken, niet alles kapotmaken; geen wapens.

Mensen om je heen: verkeersregels; respect; aardig zijn tegen iedereen.

Enkele kinderen stellen een vraag aan elkaar: vind je dat je nooit geweld mag gebruiken? Aardig tegen elkaar zijn is toch geen regel? Hoe kun je nu zeggen, niet alles kapotmaken, alles? Wat hebben verkeersregels te maken met mensen om je heen?

Wilma's stap 2 is het kiezen van een richting, welke kiezen we? Enkele kinderen geven hun

voorkeur aan. School, want we zitten hier allemaal. Thuis, want dat is voor iedereen verschillend. Mensen om je heen, want school weet ik wel, dit is nieuw. Dan wordt er gestemd: drie kinderen kiezen voor thuis, drie voor de school, bijna alle anderen voor mensen om je heen.

Stap 3: we hebben een onderzoeksvraag: wat vind jij niet goed, maar moet toch niet verboden worden? Waarom is dat woordje 'niet' belangrijk in de vraag? Nienke: ... Welke dingen die we al hebben, vinden we niet goed, maar moeten toch niet verboden worden. Respect is goed.

Ingbar: Politiek, want soms gaat het helemaal niet goed, zoals in Kenia.

Mirviene: Waarom moet dat niet verboden worden?

...: Als het verboden wordt gebeurt het gewoon toch.

...: Met politiek kan je het misschien toch stoppen, zoals in Kenia

Robin: Wie verzint de regels?

Wilma: jij hebt eigenlijk een nieuwe vraag. Wie wil er op ingaan?

Abdullah: de burgemeester

...: gewoon de mensen in de straat

...: alle mensen

...: Er zijn veel regels die er wel zijn, maar niemand weet waar ze vandaan komen.

Fucan: Drugs

Wilma, hè..., o je gaat weer terug naar de vraag.

...: Als medicijn is het goed voor mensen

...: Liegen, want je kan het bijna niet verbieden.

Wilma: zou je het wel willen als het kon?

...: ...

Romano: Roken, want ze doen het toch als ze verslaafd zijn

...: ja, en het is stoer om te doen

...: andere mensen doen het tegen de stress

...: Liegen mag wel, als iemand erg ziek is

Abdullah: wildplassen

...: Waarom moet dat niet verboden worden?

Abdullah: omdat je soms gewoon moet

Jacky: kattenkwaad, omdat het leuk is

Nienke: oorlog

Luc: Oorlog hoort er niet bij. Mensen dood maken is niet goed, dat zou je moeten verbieden. Het kan wel niet, maar het moet wel.

Ellen: kattenkwaad moet niet verboden worden, zo leer je je grenzen kennen. Als je beseft wat je gedaan hebt.

...: dan is het toch geen kattenkwaad

Ellen: je leert van je fouten.

Jacky: Ja je leert jezelf kennen,

Wilma geeft een beschrijving van het proces, ze somt op wat de groep besproken heeft.

Tot een echte eindconclusie kunnen we nog niet komen. Misschien een kleintje: sommige dingen

willen we het liefst verbieden, andere dingen toch liever niet, maar welke dingen dat dan zijn dat weten we nog niet.

Het nagesprek gaat over de toekomst van het filosoferen op de school. De directeur gaat met pensioen, Wilma wil graag zeker stellen dat dit doorgaat.

De Zevensprong in Boskoop

woensdag 12 maart 2008

groep 3/4/5

De groep heeft de video de Hoed bekeken.

Ze zitten weer in de kring

Waar ging de film over?

...

Wat deed die hoed dan allemaal?

...

Uiteindelijk ging de hoed weer weg. Wat deed Benito toen?

...

Vond Benito het erg?

...

Zou Benito gelukkig zijn?

...

En als ie die hoed op heeft?

Nu reageren drie kinderen.

Waarom zou die het niet leuk vinden dat die hoed weg?

...: daardoor is ie rijk geworden

Zou Benito nog gelukkig zijn?

...: Nee

Vertel eens

...

en zo duurt die gesprek ongeveer 20 minuten

De groepsleider vond dit een goed gesprek, er kwam veel uit bij de kinderen, en de kinderen luisterden goed naar elkaar.

groep 1/2

Een gesprek over binnenstebuiten

In deze groep van twintig kinderen neemt ongeveer de helft actief aan het gesprek deel. De juf stelt vragen, maar dit lijken eerder voorzetten. Kinderen reageren op elkaar, ik ben het niet met Nick eens, stellen elkaar vragen: wat is er dan anders aan?

Na ruim tien minuten lijkt het gesprek op. De juf probeert nog:

wie heeft zijn kleren wel eens binnenste buiten gehad?

Kun je een boek binnenste buiten doen?

Maar de reacties drogen op.

De Speel en Werkhoeve in Bodegraven

dinsdag 15 april 2008

Bart Droogers, leraar in groep 6, is de enige leraar op deze school die filosofeert met kinderen. Hij vindt het erg interessant, maar het is moeilijk voor hem voldoende tijd vrij te maken, om voluit met het onderzoek mee te doen. Ik heb de indruk dat hij meedoet, omdat hij me beloofd heeft mee te doen. Begin maart had hij nog nauwelijks met het programma gewerkt, daarom hebben we half april afgesproken. Voor die tijd zou hij een aantal thema's kunnen doen.

Er zitten dertig kinderen in groep 6, ze zitten in rijen, er is een juf die invalt. Bart komt binnen, hij wil de kinderen in tafelgroepen hebben. Er klinkt enig gemor, maar dan treedt de grote verschuiving op. In no time zitten de kinderen in zes tafelgroepen bij elkaar.

De kinderen doen het onderwerp sorteren. Bart vraagt: wat is een categorie? Dat weten ze wel: het is een spellingsprobleem, vruchten zijn een categorie, dieren symmetrische figuren.

De kinderen krijgen allemaal een fotoblad met een twintigtal plaatsjes, die moeten ze op het werkblad van het programma categoriseren.

Het is een opdracht voor groepjes van drie kinderen. Ik volg twee groepjes. Er wordt niet gepraat over verschillen, als iemand iets anders vindt dan voegt hij zich bij de mening van de anderen of ze plaatsen het plaatje bij Ik weet niet. Een keer hoor ik een poging tot gesprek. 'waarom vind jij dan dit bij kennis moet?' 'Nou doe dan maar geloof'.

Bart dacht de kinderen wel in tien a vijftien minuten klaar zouden zijn. Na 25 minuten pakt hij de groep weer bij elkaar. Het groepswerk wordt nabesproken.

Soms kwamen jullie er niet uit. Wat ik gezien heb is dat jullie dan de foto in twee categorieën hebben geplaatst, dan doen we het maar allebei. Anderen hebben dan maar een nieuwe categorie bedacht. OK, dat is wat ik zag.

Wil iemand vertellen hoe je het in je groepje hebt aangepakt?

...

Waar letten jullie op als je een foto ging bespreken?

...

Rebecca vertelt dat er veel meningsverschillen waren in haar groepje, bijv. bij nummertje 5 ik dacht dat het diamantjes waren en ... dacht dat het knopjes waren.

Hoe zijn jullie er uit gekomen?

Rebecca: we hebben alles nog eens goed bekeken.

Anouk: wij hadden het bij nummer 25, dat is een soort van Jezus. toen dachten we dat het bij geloven hoorde, maar het kon ook ... zijn.

Lise: die oude mensen is dat toekomst, of is dat heden?

Hoe zijn jullie daaruit gekomen?

Lise: we hebben niks opgeschreven

Misschien kunnen we deze even samen nemen? Wie van die twee oude mensen met die

rollators? Lise dacht eerst dat het heden was, het heden van deze oude mensen, maar toen zei, ... het kan ook toekomst zijn, de toekomst van deze klas. Wil iemand daarop reageren?

... Het kan wel.

Wat bedoel je?

... Het is toekomst

Sanne: ...

Anouk: als je de achtergrond ziet, kun je zien dat het nu is

Is dat belangrijk dat de foto nu genomen is, of in de toekomst?

Hoe kan je weten dat iets dat nog niet geweest is in de categorie toekomst hoort? Nu ja dat is misschien wel een beetje moeilijk.

Mike: Het kan niet, want het is nog niet geweest

Wie heeft er iets in de categorie toekomst gezet?

Bijna alle kinderen steken hun vinger op.

Wat wou je zeggen Stefan?

Stefan: Je kunt je voorstellen hoe een auto er uit ziet in de toekomst

We laten de foto's los.

Maken jullie zelf ook wel eens indelingen? Kun je een voorbeeld bedenken?

Rebecca: we worden aldoor ingedeeld, door u in groepjes. En als je vuilnis wegbrengt, deel je ook in, het glas moet in je in verschillende kleuren sorteren.

Chelsea: hetzelfde als Rebecca met glas, en misschien is het niet een goed voorbeeld maar bij de C 1000 als je lege flessen inlevert die doe je bovenin, moet je de kratten onderin doen. Op school heb je vrienden en kinderen die geen vrienden zijn.

Wat is een voorbeeld van een indeling die we elke dag maken (ik heb niks in mijn hoofd hoor)?

...: praten

Hoe boedel je dat?

... wat je zegt

Stefan: wij worden op school ingedeeld in groepen per niveau

Maar dat delen we dan een keer per jaar in. Zijn er ook indelingen die we dagelijks maken.

...: ochtend en avondeten

Sybre: ik weet het niet zeker, maar je momenten van de dag, om 8.00 eten enzo.

Zou je je kunnen voorstellen dat je een dag doorbrengt zonder dat je een indeling maakt. Hoe zou dat dan gaan?

... Dan mag je niet eten.

Hoezo?

... je kan niemand vertellen wat je bedoelt, omdat je altijd indeelt.

... Het kan niet, je kan niet eens je wekker zetten

Wie weet er een nutteloze indeling?

Chelsea: over de stoeptegels springen.

Waarom is dat nutteloos?

Chelsea: je doet het zonder reden.

Nagesprek

Bart meent dat de betrokkenheid van de kinderen bij het filosoferen redelijk is. Enkele kinderen genieten er erg van, voor een paar kinderen zit er helemaal geen uitdaging in, de meesten doen gewoon mee.

Hij probeert dat te ondervangen door steeds de kinderen aan te spreken en ze er zo bij te betrekken, wat vind jij ervan? en door de verschillende werkvormen.

Leerprocessen:

Bart heeft het idee dat door het filosoferen de kinderen ook op andere momenten makkelijker meningsverschillen accepteren. Het is gewoner geworden dat je mag afwijken. Hij reageert ook altijd positief op andere wendingen, andere zienswijzen.

Verder denkt hij dat het bijdraagt aan het bewustzijn; ik mag zeggen wat ik denk, je wordt niet beoordeeld op de juistheid van je antwoorden.

Dialogisch is het nog niet bij hem in de groep. We zitten ook nooit in de kring. Doorvragen gebeurt ook niet erg.